

МАХТУМҚУЛИ ИЖОДИДА САБР-ҚАНОАТ ТАЛҚИНИ

Sabr etib sen, jon aro quvvatni ko'r...

*Fazilat Xolmuminovna Qosimova –
TDYU qoshidagi M.S.Vosiqova nomidagi
akademik litsey o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkman shoiri ijodidagi odamiylik fazilatlari, xususan, sabr-qanoat tasviri tahlilga tortilgan. Shoirning axloqiy mazmundagi to'rtliklari misolida inson kamolotida muhim o'rin tutgan xislatlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: sabr, qanoat, axloqiy yetuklik, tama, kibr, manmanlik.

Аннотация. В данной статье анализируются качества человечности в творчестве туркменского поэта, в частности, изображаются терпения и довольства. На примере четверостиший нравственного содержания поэта выделены качества, имеющие важное место в развитии человека.

Ключевые слова: терпение, довольство, нравственная зрелость, честолюбие, гордость, высокомерие.

Abstract. This article analyzes the qualities of humanity in the work of the Turkmen poet, especially the image of patience and contentment. On the example of the poet's quatrains of moral content, the qualities that have an important place in human development are highlighted.

Key words: patience, contentment, moral maturity, ambition, pride, arrogance.

XXI asr tom ma'noda ilmiy-texnikaviy kashfiyotlar ildamligi qurshovida voqe' bo'layotgan ekan, har qanday ezgu amalga salbiy parokandalik soya solganidek, davr bashariyatida ruhiyat taskini, ko'ngil zavqini his qilish ilohiyati parda ortida qolayotgandek, nazarimda. Adabiyot mana shu kemptiklikni to'ldira oladigan, inson o'zligini o'ziga tanitadigan ilohiy kuchdir. Har qaysi davrda ham badiiy adabiyot injulari odamiylik xislatlarini tarannum etgan va kishi qalbiga hech bir tarjimonsiz, tuyg'ular kashfi orqali kirib bora olgan. Ayniqsa, she'riyat olami ruh pokligi, ko'ngil xotirjamligi, hissiyotlar bardavomligida nihoyatda muhim ta'sir kuchiga ega. Tasavvufiy g'oyalarni bevosita aks ettirgan mumtoz she'riyat esa asl ma'nodagi samimiyat xazinasidir. Ayni xazinada salmoqli o'ringa ega bo'lgan Maxtumquli she'riyatida ham badiiyatning ilohiy qudrati yaqqol ko'zga tashlanadi. Shoir merosida tasavvufiy adabiyotning asos mohiyatini tashkil qiladigan odamiylik fazilatlari shu qadar sof ohang bilan tarannum etilganki, o'quvchi beixtiyor ko'ngil hislariga vobasta bo'la boshlaydi. Maxtumquli she'riyatida pand- nasihat asosiy o'rinda turishi ayni haqiqat, lekin bu shunchaki quruq va jo'n targ'ibotchilikdan batamom holi ijodiyotdir. Shoir har bir pandi zamiriga xalqchil samimiyatni singdirganligi bois, kitobxon mutolaa jarayonida

Maxtumquli bilan yuzma-yuz so'zlashayotgandek, dardlarini aytib, yengil tin olayotgandek bo'ladi. Chunonchi:

*Tengsiz bilan teng aylasang o'zingni,
Dard bo'libon so'zi o'tar joningdan,
Yiroq bo'lma qadring bilgan qardoshdan,
Har ish qilsang, ul quvonar yoningdan¹.*

Maxtumquli ijodida mavzular ko'lami nihoyatda turfa xil. Vatanparvarlik mavzusi bo'ladimi va yoki ishq-muhabbat talqinimi, yoki bo'lmasa hasbi hol, sayru sayohat yo'nalishimi, barcha-barchasi o'ziga xos obrazlar talqiniyu, tasavvufiy istilohlar vositasida san'atkorona nuktadonlik bilan yuzaga chiqarilgan. Lekin shoir har bir mavzuni yoritish jarayonida diniy-tasavvufiy ruhiy barkamollik bosqichlari maqomotlarini she'r shuuriga zo'rma-zo'rakilik bilan emas, g'oyibona samimiyat bilan singdirib yuborgandek, go'yo. Shu bois ham bu durdona misralar ta'sirida inson beixtiyor o'z vujudini so'roqqa tutib, ichki olamidagi qarama-qarshilik g'alayonlarida ezgulik muzaffariyatini taniy boshlaydi.

*Mast bo'lib yurguncha musofir yurtida,
Unib-o'sgan o'z yurtindan ayrilma.
Mag'rur kaklik kabi nafs degan dardda
Domga tushib, qanotingdan ayrilma.*

*Tavakkal et- xalqqa siring berib bor,
Sabrli bo'l, besabrlilik ham bekor,
Har qaerga borsang nasibangdir yor,
Boy bo'lay deb izzatingdan ayrilma²!*

Ma'lumki, tasavvufshunos olim Abulqosim Kushayriy suluk yo'liga kirgan kishi to'rt maqomni bosib o'tishi lozimligini ta'kidlaydi. Bular: shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat. Sharqshunos olim Najmiddin Komilovning «Tasavvuf» ilmiy risolasida birinchilardan bo'lib so'fiyona holatlar va karomatlarni so'z bilan ifodalagan Zunnun haqida shunday hikoya keltiriladi: «Uch safar qildim va uch ilm keltirdim: avvalgi safarda bir ilm keltirdim, xos ham avom ham qabul qildilar, ikkinchi safarda yana bir ilm keltirdim, xos qabul qildi, ammo avom qabul qilmadi. Uchinchi safarda yana bir ilm hosil qilib keltirdim, na xos qabul qildi, na avom³.» Olim hikoyani sharhlar ekan, birinchi ilm shariat, ikkinchi ilm tariqat yoxud muomalat va muhabbat ilmi ekanligini aytib o'tadi. Avom shariat qonuniyatlarini qalbdagi iymon nuri ta'sirida to'laligicha o'rganib qabul qila oladi, lekin tariqat maqomotlarining tub mohiyatiga yetib borish uchun maxsus sharhlar ko'magiga ehtiyoj seziladi. Maxtumquli har bir tirik insonni munavvar nur olamiga olib kirishni maqsad qilgan, jafokash millatga ruhiy barkamollik bosqichlari shartlarini sodda tushunarli uslub bilan, asosiysi, ko'ngil zavqi va ertangi kunga sobit ishonch ruhi bilan yetkazishga bel bog'lagan mardonavor shoir edi. Shuning uchun ham

¹ Махтумқули. Булбул ноласи (Туркман тилидан Эргаш Очилов таржимаси). Тошкент, 2014. 105-бет.

² Махтумқули. Булбул ноласи. (Туркман тилидан Эргаш Очилов таржимаси). Тошкент, 2014. 23-бет.

³ Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. Тошкент, 1996. 21-бет.

shoir ijodida tasavvuf haqidagi ilmiy qo'llanmalar muallifi Abu Nasr Sarroj qayd etgan o'n bir maqom, tavba, vara`, zuhd, faqr, sabr, xavf, rajo, tavakkul, rizoning mohiyati to'laligicha ochib berilgan ko'plab namunalarga duch kelamiz. Bu maqomlardan barchasining qabul qilinishida, insonning eng xavfli yog'iyi nafs balosini yengib o'tishida muhim tasalli bo'lmish sabr maqomi haqida shoir she'riyatida teran fikrlarni ko'rishimiz mumkin. Xo'sh sabr qanday maqom o'zi? Bu tushuncha avom nazdida turli g'am tashvishlarga bor quvvatni ishga solib chidash ma'nosini anglatadi. Abu Homid G'azzoliy "Mukoshafat ul-qulub" asarida sabrning bebaho ne'mat ekanligini quyidagicha izohlaydi: "Alloh Qur'onning sal kam to'qson joyida sabrni zikr etgan, bir qancha darajalarni va yaxshiliklarni sabrga bog'lagan, ma'naviy yuksaklik va xayrlarni sabrning samarasi qilgan va sabrlilar uchun hech bir kimsaga hozirlamagan ne'matlarini tayyorlab qo'ygan⁴." Maxtumquli nazdida ham sabr faqatgina toqat, chidam, uqubatlarni ichga yutish emas, ilohiy ma'rifatga eltuvchi mayoq, ruhiyat erkinligini ta'minlovchi ulug'vor maqom.

*Och bo'lsang ham borma elga tilanib,
«Ko'shkdaman», - de, - boshim ko'kka ulanib»,
Bir soya topmasang sahroda yonib,
Eram bog'i ichra soya topdim de.*

*Muhtojliging Haqdan o'zga bilmasa,
Kifoyadir kishi ochdan o'lmasa,
Hindi kabi usti-boshing bo'lmasa,
Egnimga shoh libosini soldim de⁵.*

Dunyoda kimgadir mute bo'lib, nimanidir tilanish darajasiga tushishdan ortiqroq xorlik yo'q. Kishi boshiga qanday kulfat soya solmasin, sabr-u iroda kuchini ne-ne alam to'rlari chig'iridan o'tkazmasin, yagona ehtiyoj Yaratgan karamidan bo'lishi maqbul amaldir. Inson ruhiyatidagi ma'naviy-ma'rifiy tanazzulning o'q ildizi nafs balosini jilovlay olmaslik, alaloqibat har kimdan nimanidir tama qilib yashashga ko'nikib ketish illatiga borib taqaladi. Bunday havoyi yengil-yelpi hayot tarzidan avomni qutqarishning yagona chorasi tasavvufiy g'oyalarni pand-nasihati usulida xalqning og'ziga tushib, yod bo'lib ketadigan misralar mohiyatiga singdirish ekanligini Maxtumquli yaxshi anglagan. Navoiyshunos olim, ustoz Ibrohim Haqqul fikrlari ham so'zimizga dalildir: «Mutasavviflarning umumiy qanoati bo'yicha, tasavvuf dalli-devonani valiga, johilu gumrohni ma'rifat darg'asiga aylantiradi. Darhaqiqat, nodon, olchoq, tabiatan mayda kimsani tasavvufiy tarbiya o'zining qo'rqqoqligi hamda tubanliklaridan uyaladigan, ishq va irfonni har nimadan ustun ko'radigan butun shaxs darajasiga ko'tarishga qodir. Bunga ishonch hosil etish uchun Maxtumquli she'riyatining yuragiga quloq tutish lozim⁶.»

⁴ Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafat ul-qulub. Toshkent, 2004. 168-bet.

⁵ Maxtumquli. Bulbul nolasi (Turkman tiliidan Ergash Oчиллов таржимаси). Toshkent, 2014. 100-bet.

⁶ Haqqul I. Talant-jasorat javhари. Toshkent, 2018. 83-bet.

Maxtumquli millatdosh qardoshlari uchun jon kuydirgan, adoqsiz azob-
uqubatlarni zamona miskinlari bilan teppa-teng tatib ko'rgan, bu g'am selida
oqmaslik uchun sobirlik darajasiga ko'tarila olgan benazir inson edi. U o'z
she'rlarini tuganmas boshboshdoqliklardan jabr ko'rayotgan turkman xalqi dardiga
darmon bo'lishini xohladi. Dunyo bir bevafo malak singari har maqomga
yo'rg'alashi asrlar silsilasida isbotini topib kelayotgan jarayon ekanligini, toqat ila
o'rganilgan irfon nuri esa ruhiyatni abadiy birlik lazzatiga olib borishi
muqarrarligini takror va takror dalillashga urindi:

*Maxtumquli so'zin bari nasihat,
Xudoga qul bo'ling, Rasulga ummat.
Bilsangiz bu dunyo bosh-oyoq hasrat,
Hasrat bilan bir-bir ketib boradir⁷.*

Dastavval, zamon voqeligiga nazar solganimiz bejiz emas. Insoniyat hayoti
to'kinlashib borayotganligi, har sohada imkoniyat va erkinliklar tobora
oldinlayotgani sari ruhoniyyat mohiyatidan uzoqlashish jadallashib bormoqda. Kishi
qay darajada, qay maqomda umr kechirmasin, ruhiyatida Alloh ato etgan
ma'naviyat va ma'rifatga oshuftalik ehtiyoji yashirin bo'ladi. Bashariyat shunchaki
yaratiq emas, moddiyat uchun umr kechirishga mahkumlik uning aqlini egallashi
bamisli falokat to'fonidir. Har bir soniyada umr g'animatligini dalillab turadigan
jarayonlar silsilasiga qaramasdan, moddiyat ravnaqi uchun hayot tarzini
shakllantirish, men hayvonot olamida barqarorman, deyish bilan barobar,
nazarimda. Tasavvuf ilmi asosini tashkil qiladigan ruhiy barkamollik sifatlarining
Maxtumquli ijodiyotidagi ulug'vor va samimiy tasviri navqiron avlod tarbiyasida
muhim dasturulamal vazifasini o'taydi. Zero, shoir maqsadi ham shu savobli
amalni zamon va makon chegarasidan olib o'tish bo'lganligiga ishonchim komil.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Махтумқули. Булбул ноласи (Туркман тилидан Эргаш Очилов таржимаси). Тошкент, 2014.
2. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. Тошкент, 1996.
3. Абу Ҳомид Ғаззолий. Мукошафат ул-қулуб. Тошкент, 2004.
4. Ҳаққул И. Талант-жасорат жавҳари. Тошкент, 2018.

⁷ Махтумқули. Булбул ноласи (Туркман тилидан Эргаш Очилов таржимаси). Тошкент, 2014. 72-бет.